

Konec války - Osvobození Československa

1. Mezinárodní situace

Konec války v Evropě

Pokračující válka v Tichomoří

Průběh kapitulace

1. 4.května - Severní Německo (Hamburg, Brémy) – Montgomery
2. 8.května – Remeš (Stalin nesouhlasil – viz telefonát Žukovovi)
3. 9.května – Berlín

STALINŮV TELEFONÁT T MARŠÁLU ŽUKOVOVI 8.5.1945

„Dnes podepsali Němci v Remeši akt o bezpodmínečné kapitulaci. Hlavní tíhu války nesl sovětský lid, ne spojenci, proto musí být kapitulace podepsána před vrchním velením všech zemí protihitlerovské koalice, a ne jen před vrchním velením spojeneckých vojsk. Nesouhlasím ani s tím, že akt o kapitulaci nebyl podepsán v Berlíně, v centru fašistické agrese. Se spojenci jsme se dohodli, že podepsání aktu v Remeši budeme považovat za předběžný protokol o kapitulaci. Zítra přijedou do Berlína představitelé německého vrchního velení a představitelé vrchního velení spojeneckých vojsk. Představitelem vrchního velení sovětských vojsk jste jmenován vy. Už zítra k vám přijede Vyšinskij. Po podepsání aktu zůstane v Berlíně jako zástupce velitele pro politické věci. Velitelem sovětského okupačního pásma Německa jste jmenován vy; zároveň budete i velitelem sovětských okupačních vojsk v Německu“

2. Pražské povstání – Osvobození Prahy

- příprava již během války
- Česká národní rada
- spontánnost a živelnost
- odzbrojování Němců, stavba barikád, boj o Rozhlas
- kapitulace velitele Prahy generála Toussainta
- vyslanci Americké armády
- soustředění německých vojsk
- akce vojsk generála Vlasova
- příjezd sovětských vojsk od Berlína 9.5. ráno

Pražské povstání vypuklo živelně, přestože bylo připravováno v souladu s blížícím se koncem války. Povstání připravovaly všechny složky domácího odboje, přestože jednotliví představitelé měli o jeho průběhu odlišné představy. Česká národní rada byly reprezentativním orgánem všech složek odboje.

Počátkem května 1945 to v Praze vřelo. Sovětská armáda byla na Moravě, další jednotky se přibližovaly od Berlína. Západní spojenci postupovali z Německa na Plzeň. Rozšířily se zprávy o smrti Adolfa Hitlera a kapitulaci německých vojsk. Lidé zamazávali německé nápisy na označení ulic, na obchodech, organizovali pomoc pro vězně, kteří se vraceli z koncentračních táborů. Vytahovali ukryté zbraně, začali zatýkat a odzbrojovat Němce. Za této situace vydala Česká národní rada následující prohlášení:

Česká národní rada jako představitelka revolučního hnutí českého lidu a jako zmocněnec vlády Československé republiky v Košicích se ujímá dnešním dnem moci vládní a výkonné na území Čech, Moravy a Slezska.

Pod údery hrdinných spojeneckých armád a pod údery aktivního odporu českého lidu zanikl tak řečený protektorát Čechy a Morava, který nám byl Němci vnucen, a tím zanikla veškerá správní moc, vykonávaná protektorátní vládou a německými úřady, Bývalý předseda vlády protektorátu Bienert prohlásil vůči Národní radě, do jejíž schůze se osobně dostavil, že se podrobuje opatřením České národní rady jakožto jediného oprávněného vládního činitele, pověřeného československou vládou v čele s prezidentem dr. Edvardem Benešem.

V čele České národní rady je universitní profesor dr. Albert Pražák.

Místopředsedy České národní rady jsou: Josef Smrkovský za komunistickou stranu československou, dr. Josef Kotrlý, bývalý sociální demokrat, Vilém Schaffer za katolíky, docent dr. Otakar Machotka, bývalý národní socialista, ing. Jaromír Kavka za revoluční hnutí zemědělců. Generálním tajemníkem České národní rady je Josef Kubát, zástupce revolučního odborového hnutí. V čele vojenské komise České národní rady je kapitán Jaromír Neehanský, zástupce velícího generála partyzánských a parašutistických oddílů v českých zemích, a předsedou komise tiskové je Lumír Čivrný.

Vedením správy hlavního města Prahy a vytvořením pražského Národního výboru byl rozhodnutím České národní rady pověřen dr. Václav Vacek, Česká národní rada se obrací v léto historické chvíli k českému obyvatelstvu s výzvou, aby bylo v bojové pohotovosti a čekalo na další pokyny a opatření České národní rady. .

V Praze 5. května 1945

ČESKÁ NÁRODNÍ RADA

Vojenské velení ČNR začalo organizovat odpor. V ulicích se začaly stavět barikády, které měly zabránit příjezdu německých tanků. Povstalcům chyběly zbraně, o které marně žádali. Povstalci se zmocnili budovy Rozhlasu odkud vysílali zprávy o situaci, žádali o pomoc spojenecké armády a zejména zbraně, které chyběly. O budovu Rozhlasu probíhaly těžké boje.

Pražské povstání zabránilo zničení města. Němci podminovali mosty a velké budovy, ale už je nestačili vyhodit do vzduchu. Lidé riskovali životy, během pěti dnů padlo na tři tisíce lidí, včetně žen a dětí.

Povstalci věděli, že ozbrojení západní spojenci stojí dvě hodiny jízdy od Prahy, ale ti na pomoc nemohli, generál Eisenhower přikázal veliteli 6. americké armády v Západních Čechách generálu Pattonovi, že jeho jednotky do Prahy nesmí. Přesto do Prahy přijela skupina spojeneckých důstojníků.. Česká národní rada by pomoc spojenců přivítala, ale komunisté, a, zejména Smrkovský, se postavili proti..

Česká národní rada vyzvala německé jednotky v Praze ke kapitulaci. Kapitulaci, podepsal 8. května vojenský velitel Prahy generál Rudolf Toussaint, ale dodržely jihen německé jednotky wehrmachtu, jichž se týkala. Jednotky SS generálu Toussaintovi nepodléhaly, a proto pokračovaly dál v boji. Na víc u Poděbrad se nacházely obrněné jednotky SS generála Schörnera, které se přes Prahu chtěly dostat do amerického zajetí. Povstání v Praze jim stálo v cestě.

Jedinými spojenci nedostatečně vyzbrojených Pražanů byli vojáci Ruské osvobozené armády generála Vlasova, kteří prchali před Rudou armádou a v posledních dnech povstání poskytli Praze rozhodující pomoc. (ROA – Ruská osvobozená armáda vytvořená z ruských zajatců na východní frontě, bojovala na straně Němců. V posledních měsících války se chtěli její příslušníci zachránit a dostat se do amerického zajetí. Američané a Britové je ale vydali sovětské armádě a většina z nich byla okamžitě zlikvidována, menší část skončila v sovětských táborech)

Rudá armáda, která dorazila do Prahy 9. května brzo ráno na osobní rozkaz Stalina přímo od Berlína, nenarazila v Praze až na několik ojedinělých výstřelů na žádný odpor.

komunisté po válce české vlastence a hrdiny zavírali a popravova-li. „Jaromír Nechanský skončil na šibenici a namále měl i Kutlvašr. Komunisté by ho nejradši pověsili, ale netroufli si. Byl to legionář, který vystupoval proti bolševikům. Na jeho odsouzení se podílel i generál Ludvík Svoboda, který se tak nepěkně za-

3. Poválečná situace – potrestání Němců, odsun

Kromě vojáků, kteří se dostali do sovětského a amerického zajetí se na osvobozeném území nacházel asi 4 000 000 německých civilistů. Na konci června již jen 2 700 000.

Odsun připravován již za války – Beneš – souhlas spojenců.

Postupimská konference schválila odsun Němců z Československa, Polska a Maďarska.

Vláda předpokládala odsun 2 500 000 Němců během jednoho roku.

Hned po skončení války však začala „divoký odsun“ a „účtování“ s Němci, které prováděly zejména tzv. Revoluční gardy a vojenské a polovojenské jednotky.

Postoj vojáků byl jasné určen armádními směrnicemi, shrnutými v tzv. *Desateru pro čs. vojáka v pohraničním území*, vydaném 5. června:

„Němec zůstal naším nesmiřitelným nepřítelem. Nepřestaň nenávidět Němce... Chovej se k Němcům jako vítěz... Buď tvrdý k Němcům... I německé ženy a hitlerovská mládež nesou vinu na zločinech Němců. Buď neústupný i k nim.“ Tyto instrukce se co do tónu i obsahu shodovaly s podobnými pokyny, které dostávali formou rozkazů nebo brožur britští a američtí vojáci, působící v okupovaném Německu (např. americká armádní brožura *Pocket Guide to Germany* z roku 1944). Hlavním příkazem zde bylo: Nebratři se s německými strůjci války! Mysli na to, že vítězství muselo být vykoupeno životy amerických vojáků. Německo je nepřátelská země, která nebyla osvobozena, nýbrž dobytá. Němci dnes mohou být nabaženi nacistické strany, jednou však zhřešili proti právům humanity. Nemohou se vrátit do civilizované společnosti a jen říci: „promiňte“.

Excesy „revolučního chování“ se často projevovaly v provádění samotného „divokého odsunu“. Ve většině případů byli obyvatelé vesnice či města (anebo jejich části) přinuceni ve velmi krátké době (několika hodin, dokonce několika minut!) sbalit nejnnutnější věci a domov opustit. Mezi povolené věci patřilo zavazadlo o váze 30 - 60 kg, obsahující limitovaný počet osobních věcí, potraviny na 3 - 7 dní, finanční hotovost do výše nejvíce 1000, mnohdy však jen 100 nebo i méně říšských marek. Bylo zakázáno brát si s sebou vkladní knížky, větší finanční částky, cenné papíry, šperky (mimo snubních prstenů) a řadu dalších věcí (např. fotoaparáty, přenosná radia). Vysídlování byli soustředěni na určitém místě a podle okolností pěšky převedeni nebo pomocí dopravních prostředků převezeni na německé území.

Vedle akcí „divokého odsunu“ se objevily také početné násilnosti, vraždy, samosoudy, lynče a několik, možná armádou cíleně zorganizovaných, masových vražd německých obyvatel.

Mezi nejznámější patří tzv. „brněnsky pochod smrti“ - násilné vyhnání Němců z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945. K vyhnání zhruba 20 000 brněnských Němců došlo zřejmě z iniciativy moravského Zemského národního výboru a prováděla je pod velením kapitána B. Pokorného Národní stráž bezpečnosti za spoluúčasti tzv. dělnických hlídek. Kolona žen a dětí a starých mužů vyrazila po nedůstojně důkladné prohlídce zavazadel pozdě večer 30. května přes Rajhrad směrem k rakouským hranicím, . K vlastní tragédii došlo poté, co většina skupiny byla z Rakouska vrácena zpět a od 1. června do 10. července internována v bývalém německém dětském táboře v Pohořelicích. Zde vypukla epidemie, jíž padlo za obětí 40 osob. K dalším úmrtím došlo mezi členy pochodu, v menších skupinkách internovaných ve vesnicích v okolí Pohořelic. Celkový pravděpodobný počet obětí, které zahynuly v souvislosti s tímto pochodem, je odhadován na 800.

Známé jsou také tři masové vraždy, spáchané nepravidelnými ozbrojenými skupinami nebo vojenskými jednotkami československé armády.

1. Na přelomu května a června bylo v Postoloprtech a nejbližším okolí postřeleno celkem 76 osob
2. Ještě otřesnějším případem bylo v noci z 18. na 19. června 1945 povraždění Němců z karpatské oblasti, kteří se v transportu vraceli na Slovensko, vojáky bratislavského 17. pěšího pluku pod velením poručíka Karola Pazúra. Na nádraží v Horních Moštěnicích u Přerova bylo postřeleno 265 osob, z toho 120 žen a 74 dětí.
3. Další známý masakr se odehrál 31. července v Ústí nad Labem. Toho dne došlo z nikdy neobjasněných příčin k explozi v muničním skladišti v Krásném Březně, důsledkem bylo 27 mrtvých a desítky raněných obyvatel Krásného Března a nedozírné materiální škody. Již na samém počátku 20 minut trvající série výbuchů začal na Mírovém náměstí, před hlavním nádražím a na mostě přes Labe masakr německého obyvatelstva. Jeho obětí bylo 80 -100 německých civilistů včetně žen a dětí.

Tři uvedené masakry a větší počet menších a méně známých exekucí a vražedných excesů této doby nelze přičíst jen nacionální rozjitřenosti nebo extrémním projevům snah o „spravedlivou odplatu“. Možná šlo i o akce, připravené armádním obranným zpravodajstvím ve snaze vyvolat dojem, že rychlý a masový transfer německého obyvatelstva z republiky je jedinou reálnou možností stabilizace národnostní i bezpečnostní situace.

Odplata měla i další formy. Němci měli nyní zakusit to, co po šest let Říše dopřávala příslušníkům českého národa. Například přiděly potravin pro Němce v prvním poválečném období odpovídaly přidělům určeným ještě nedávno v protektorátu Židům.

Pro Němce byla vyhlášena všeobecná pracovní povinnost. Kvalifikovaní dělníci a zemědělci zůstávali pracovat zpravidla na svých dosavadních místech, avšak mnozí profesionálně nevyhranění obyvatelé, zejména ženy a dospívající mládež, byli z bydlišť posíláni na práci do jiných míst, včetně českého vnitrozemí. Často tak docházelo k roztržení rodin. Vznikl tak problém, který pak provázel celý průběh transferu a velmi nepříznivě se pak odrážel i v prvních letech života sudetských Němců v Německu.

Na československém území vzniklo 1215 internačních táborů, 846 pracovních a kárných středisek a 215 věznic, jimiž podle německých údajů prošlo asi 350 000 osob z oněch asi 2.750 000, kteří zde zbyli. K internaci docházelo zprvu opět živelně, často jen na základě udání, bez předchozího šetření.

V této době docházelo mezi Němci k největšímu počtu sebevražd, jichž je prokázáno celkem 6 667. Běžné byly případy, kdy rodiče nebo bez manžela ponechané matky zabily všechny své děti a pak samy spáchaly sebevraždu.

4. Vyrovnávání se s minulostí v evropských zemích

Ukončením bojů v květnu 1945 ani zdaleka nenastal v Evropě klid. Zlo, které se v průběhu války rozlilo po celém kontinentě a postupně nabývalo do té doby nepředstavitelných rozměrů, nebylo možno ukončit jediným podpisem. Vedle hlavních protivníků na největších frontách, kteří již většinou toužili po míru, bylo mnoho dalších aktérů, kteří měli naopak dobré důvody se míru obávat, a proto často v zoufalství odmítali složit zbraně (příslušníci jednotek SS, vlasovci, pomahači a kolaboranti nejrůznějšího typu). Bylo jen otázkou času, kdy se tyto dílem válečné zločince a dílem nešťastníky podaří zneškodnit (fyzicky zlikvidovat, odzbrojit, uvěznit a postavit před soud). Nově ustavované vlády zemí, které se zbavily cizí okupace i vlády poražených států (resp. orgány, které na jejich území převzaly moc) musely řešit obdobný problém:

- jak hluboký má být předěl mezi epochou končící a nastupující,
- jak hodnotit to, k čemu během války v té či oné zemi došlo,
- jak zacházet s lidmi, kteří svržený režim reprezentovali a všelijak z něj těžili?

S minulostí bylo třeba se vypořádat jak na rovině obecně politické, tak i na rovině osobní. Druhá světová válka tak přinesla kromě šokujícího poznání toho, čeho všeho je civilizovaný člověk schopen, také jeden nový fenomén - **vyrovnávání se s minulostí**.

Již svým průběhem válka přesvědčovala současníky, že jsou svědky zcela ojedinělých dějů. Do té doby nepředstavitelné hrůzy nebyly páhány jen v bezprostřední souvislosti s „klasickými“ válečnými aktivitami, ale také mimo ně - na bezbranném obyvatelstvu. Po mimořádné akci následovala i mimořádná reakce, která se vždy nedržela všech politických a právních pravidel lidského soužití. Schvalovaly se nové zákony s retroaktivní působností, ustavovaly se nové soudy postupující podle nových zásad. Neposuzovaly a netrestaly se už pouze kriminální činy, ale též politické strategie a politická rozhodnutí.

Klíčovou událostí byl mezinárodní proces s nacistickými válečnými zločinci. Konal se v Norimberku 20.11.1945-30.9.1946. Obžalováno bylo 22 nacistů a 7 institucí či organizací. Soudní tribunál tvořili právníci vítězných mocností – USA, Velké Británie, Francie a SSSR, Soud se sešel stotřicetkrát, projednal 38 000 výpovědí, stenografický zápis soudního jednání obsahoval téměř 17 000 stran. Obžalovaní byli obviněni ze spiknutí proti míru, ze zločinů proti míru a z přípravy války, z válečných zločinů a ze zločinů proti lidskosti.

H. Göring, J. Ribbentrop, W. Keitel, E. Kaltenbrunner, A. Rosenberg, K.H. Frank, J. Streicher, F. Sauckel, A. Jodl, A. Seys-Inquart a v nepřítomnosti M. Bormann byli odsouzeni k trestu smrti (rozsudek vykonán 16.10.1946). R. Hess, W. Frank a E. Raeder k doživotnímu vězení, B. Schirach a A. Speer na 20 let, K. Neurath na 15 let a K. Dönitz na 10 let vězení. H. Schacht, H. Fritsch a F. Papen byli omilostněni. (R. Ley spáchal ve vězení sebevraždu).

Za zločinné organizace byly prohlášeny: vedení nacistické strany NSDAP, Gestapo, Sichererheitsdienst a SS.

V jednotlivých zemích se základní cíl očisty politického a veřejného života výrazně nelišil, výchozí situace a průběh tohoto procesu byly odlišné. Byly určeny místními tradicemi, způsobem, jakým ta která země válku prožívala, a jejími poválečnými osudy.

Bez ohledu na místní rozdíly ale společně fungovalo přesvědčení, že bez očisty nebude možné provést reformy a vytvořit na státní i mezistátní úrovni systém lépe zabezpečený proti válečným katastrofám. Ve všech zemích lze odlišit první období „divokých“, živelných čistek, vyznačujících se masovým zatýkáním, internacemi a fyzickými útoky, od etapy následující, v níž již převažovaly spíše soudní procesy. Zřetelný rozdíl existoval mezi počínáním centrálních institucí a místních orgánů, které se snáze uchýlovaly k různým výstřelkům.

Země, v nichž po válce probíhala „očista“, můžeme rozdělit do dvou základních skupin. Zcela zvláštní případ pak představovalo samotné Německo.

Do první skupiny můžeme zařadit země, které prodělaly okupaci, jejich obyvatelé byli vystaveni útlaku i pronásledování, ale po válce obnovovaly demokratické uspořádání politické a soudní moci. Patří sem například Francie nebo Holandsko. V prvních poválečných dnech a týdnech zde byly, přirozeně bez splnění náležitých formalit, uvězněny desetitisíce lidí - ve Francii dokonce více než 120 tisíc, v Holandsku 20-25 tisíc ještě před koncem války a celkově pak 120-150 tisíc.

Ve Francii docházelo během druhé poloviny roku 1944 i k poměrně početným popravám. Údaje o počtu lidí, kteří jim padli za oběť, se velmi různí. Často totiž není k dispozici dostatek hodnověrných pramenů. O svévolných popravách se z pochopitelných důvodů většinou nevedly žádné záznamy.

Přesto výzkumy docházejí k závěrům o zhruba 10 tisících „mimosoudních“ exekucí, z nichž ovšem většina proběhla ještě na sklonku okupace a v rámci skutečných bojů.

V Holandsku, kde byl počet zatčených relativně vysoký, se tato doba obešla bez větších projevů násilí. Holandská vláda protiněmeckou a protikolaborantskou atmosféru spíše mírnila. Přesto byly tresty za kolaboraci a válečné zločiny relativně přísné - poslední odsouzení opustili vězení až v roce 1989.

Mírněji než v těchto státech proběhla okupace a válka například v Norsku.

V zemích, které můžeme zařadit do druhé skupiny a jejichž společným znakem je postupné začlenění do sovětské sféry vlivu byly přístupy mnohem tvrdší. V jejím rámci se pak ještě odlišují země jako Polsko nebo Československo, které byly okupovány a patřily k vítězným spojencům, a země jako Maďarsko, Rumunsko nebo Bulharsko, státy, které bojovaly po boku Německa a Itálie. Zatímco v prvním případě se pozornost zaměřovala na Němce zde žijící, na představitele okupační moci a jejich domácí spolupracovníky, v případě druhém se jednalo téměř výlučně o vzájemný konflikt dvou částí jednoho národa.

Okupační nebo formálně samostatné režimy neoplývaly žádnými ohledy ke svým odpůrcům, takže ani jejich představitelé nemohli očekávat jemné zacházení. Násilné činy proti dřívějším představitelům státu a členům různých fašistických organizací byly běžné. Nastal čas krvavé odplaty za skutečné nebo domnělé křivdy.

V Bulharsku tak byly stovky lidí zastřeleny bez soudu, přes 2600 osob bylo odsouzeno k smrti a více než 1200 k doživotnímu vězení. V Maďarsku kromě jinde obvyklých výstřelků docházelo k násilné deportaci statisíců občanů do SSSR.

Úzkou souvislost poválečných dějů s průběhem války potvrzuje Jugoslávie. Mimořádná síla odporu proti okupaci, ustašovskému režimu v Chorvatsku a některým s Němci nebo Italy spolupracujícím skupinám se přeměnila v mimořádně krvavou formu zúčtování. Rozměry odvetných akcí se dodnes částečně vymykají našemu poznání - ještě v 90. letech byly objevovány dosud neznámé masové hroby. Partyzánská válka v Jugoslávii byla oboustranně vedena velmi tvrdě. Takovou po několik let „pěstovanou“ atmosféru nešlo ihned po válce opustit. K tomu navíc přistupovalo tradiční národnostní napětí. Poválečná „očista“ ve střední a jihovýchodní Evropě se od podobných procesů v Evropě západní a severní nelišila pouze v míře nesmlouvavosti. Mnohem důležitější rozdíl, který opravňuje hovořit o dvou odlišných skupinách, tkví v tom, že v zemích vznikajícího sovětského bloku rozhodně nešlo jen o potrestání zrádců a válečných zločinců. Takzvaná očista politického a veřejného života totiž měla přispět k hlavnímu cíli vývoje v těchto zemích - ke změně systému. Za tím účelem bylo nutno zlikvidovat tradiční společenské elity, které dostaly nálepkou reakčních sil posluhujících fašistům. Jakožto zrádci národa museli jejich příslušníci opustit důležité pozice ve státní správě, průmyslu, školství, soudnictví i sdělovacích prostředcích.